

FÖRFATTNINGSRIKSDAG?

AV DIVERSE anledningar har ett större antal stora författningsmotioner väckts vid denna riksdag än på länge. Detta kan i förstone vara ägnat att förvåna, eftersom 1953 års riksdag är den första i legislaturperioden, och eventuella grundlagsändringar inte kunna göras definitiva förrän 1957 (såvitt en upplösning av en kammare eller bägge kamrarna inte skulle påbjudas). Emellertid utmynna nästan alla motioner inte i några utarbetade förslag till grundlagsändringar utan blott i utredningskrav, och detta förklarar varför man velat bringa de konstitutionella problemen på riksdagens bord redan i början av fyraårsperioden; de olika motionärerna hoppas uppenbarligen att de begärda utredningarna skola hinna bli färdiga i så god tid att frågan om grundlagsändringar skall kunna tas upp senast 1956. Ser man till motiven bakom de olika framställningarna, visa sig dessa mycket skiftande.

Sålunda kan det inte överraska att referendumsförslaget redan nu förelagts kamrarna. Detta har skett i partimotioner från högern och från folkpartiet (vilka definitiva grundlagsförslag rörande utvidgning av det konsultativa referendum och införande av ett begränsat decisivt referendum begäres till nästa års riksdag); härvid ansluta sig de två partierna i huvudsak till den reservation, som hrr Bergvall, Håstad och Wahlund på sin tid avgåvo i kommittén. Det bör tilläggas, att de bägge oppositionspartierna nu lagt fram förslag blott om vidgad statlig folkomröstning; frågan om kommunalt referendum bör enligt motionärernas mening kunna anstå, helst som utredningsförslaget i denna del ännu befinner sig på remiss hos kommunalförbunden.

Referendumfrågan diskuterades visserligen i riksdagen i fjol våras, men kommittéförslaget hade då kort före avlämnats, varför regering och riksdag kunde åberopa fullgoda skäl för ett uppskov med ställningstagandet. Nu kunna liknande ursäkter inte anföras från de makthavande. Regeringen har nu haft nära ett år på sig att tänka. Det socialdemokratiska partiet har ju sedan 1917 på sitt program en punkt: införande av folkomröstningsinstitut, och givetvis menade man för 35 år sedan den beslutande formen, inte den rådgivande. Vad bondeförbundet beträffar var dess represen-

Författningsriksdag?

tant i 1950 års valsätts- och folkomröstningskommitté, professor Wahlund, en anhängare av statlig folkomröstning (men samtidigt, ganska svårförklarligt, en motståndare till kommunal). Regeringspartierna ha emellertid inte utnyttjat uppskovstiden till begrundanden över den direkta demokratien. Man letar förgäves efter något klagande uttalande från exc. Erlander eller hans stab. Hur mycket frågan än diskuterades under valrörelsen, gick det inte att avlocka socialdemokraterna ett öppet och ärligt besked. Man har dock hört några röster ur de djupa leden, och enligt dessa skulle socialdemokraterna inte frukta folkets makt. De unga socialdemokrater, som i år väckt en motion om en allmän författningsrevision, ha dock inte ställt sig alldeles avvisande till idén att låta folket i den svenska demokratien självt tala i en omstridd konkret fråga. Det är dock troligt att socialdemokraterna och bondeförbundet nu ej vilja sträcka sig längre än till att möjliggöra för en riksdagsminoritet att påkalla en rådgivande folkomröstning; som bekant fordras härför nu ett beslut i lagform, dvs. av konungen och bägge kamrarnas majoriteter samfällt. Till denna lilla reform vore även utredningens socialdemokrater redobogna att medverka. Däremot torde de bägge regeringspartierna för närvarande sakna allt positivt intresse för att bygga upp ens ett begränsat decisivt referendum. Att danskarna nu äro på väg att skriva in ett dylikt — men intet rådgivande — i sin författning har ej utövat någon inverkan.

Det vill synas, som om de båda maktägande partierna stode alldeles oförstående till vad som är kärnpunkten i oppositionens argumentering till förmån för större makt åt folket, nämligen att den svenska folkstyrelsen insnörats i en partilivets och organisationsväsendets kollektivism, vilken nödvändiggör nya former för att människorna såsom medborgare skola återfå något av sin tänkta individuella politiska frihet, vilket i detta fall betyder ökad delaktighet i inflytande och ansvar samt ett därigenom stegrad intresse för samhällets angelägenheter. De vinster, som demokratien skulle göra genom att skapa en motvikt mot kollektivism och masstänkande, synas vara så stora och värdefulla att de uppväga risken av ett eller annat nyckfullt referendumutslag. Med denna principiella inställning är det självklart att oppositionspartierna inte vilja ge sig passivt till tåls i väntan på att regeringen skall tänka färdigt. Det skulle också högeligen förvåna, om inte referendumproblemet förr eller senare tvingar sig fram till en positiv lösning på en bredare linje än den som regeringspartierna nu

stå på. Stenen har satts i rullning, och det står nu för många bakom folkomröstningskravet för att detta skall kunna nonchaleras. Det kan hända, att socialdemokraterna komma att få ett rent av stort intresse för denna styrelseform, därest de skulle även fortsättningsvis gå tillbaka och förlora regeringsställningen.

Likaledes är det ganska naturligt att oppositionspartierna motionerat om valsättet. Både högern och folkpartiet begära utredning och förslag om ett system med tilläggsmandat efter dansk förebild; motionerna skilja sig dock i ett hänseende, i det att folkpartiet vill fördela tilläggsmandaten enligt rikslistor, uppgjorda av vederbörande partier, medan högern håller olika möjligheter till tilläggsmandatens utproportionering öppna och sålunda bl. a. antyder utvägen att göra antalet tilläggsmandat lika med antalet valkretsar eller 28; vid den första sammanräkningen, ute i valkretsarna, besattes tillhopa 202 mandat, varefter tilläggsmandaten allt efter partiernas överskottsroster fördelas så att varje valkrets erhåller ett; på detta vis skulle landsbygden aldrig behöva förlora någon plats på grund av utjämningsystemet. Som bekant gäller den nya valmetoden, uddetalsmetoden med 1,40 såsom första divisor, blott till 1956. Riksdagen måste sålunda under alla förhållanden få upp frågan om valsystemet förr eller senare under fyraårsperioden. Sedan 1952 års val i högre grad än man väntade skänkt den erfarenheten, att alla i fjol diskuterade valsätt voro behäftade med den svagheten att de gävo slumpens verkningar fritt spelrum och detta gällde inte minst regeringens — framstår det såsom alltmer uppenbart att ett system med tilläggsmandat erbjuder de bästa garantierna mot oberäkneliga slumpmässiga utslag, samtidigt som det betryggar rättvisa mellan meningsriktningarna i dessas tävlan. Det tycks dock som om socialdemokraterna fortfarande anse att valsystemet bör vara så funtat att det skänker det största partiet råge vid mandatutdelningen, något som utan övertygande bevisning motiveras med omsorg om regeringsmaktens styrka. Och likaledes förefaller det som om bondeförbundet in i det sista fasthåller vid den modifierade uddatalsmetoden i tro att det tack vare sin koncentration av rösterna till landsbygds-kretsar skall tjäna ett par mandat mera än det skulle kunna påräkna med ett rättvist utjämningsystem. På sätt och vis har bondeförbundet numera nyckelpositionen i valsättsfrågan. Socialdemokraterna ha ju endast 110 röster i andra kammaren och blivit beroende av en uppgörelse. Tänker man på att samma strid som i Sverige just nu föres om valsättet i en rad länder — Frankrike,

Italien, Tyskland, Norge — kan det hävdas att representationsfrågan fått en ny aktualitet. Skillnaden är den, att man nu strider om beräkningssättet för mandatens fördelning, medan man förr stred om rösträttens utsträckning. Men är det så stor differens mellan dem, som förr genom att inskränka rösträtten ville konservera sin makt, och dem som nu genom att laborera med valmetoden också till det yttersta vilja bevara sin ställning?

Även återinförandet av majoritetsvalen framskymtar i en motion, de unga socialdemokraternas. Dessa ta dock ingen deciderad ståndpunkt för eller emot proportionalismen. De önska blott få frågan utredd. Sådana motioner ha med jämna intervaller framlagts alltsedan 1920-talet, länge främst från liberalt håll. De ha alltid avvisats med stora majoriteter. Nya tecken tyda på att årets riksdag skulle visa upp ett vänligare anlete gentemot majoritetsvalen. Den vinst, som socialdemokraterna måhända omedelbart skulle inhösta så länge de borgerliga vore splittrade på tre partier, komme helt visst att bli mycket kortvarig. Ett återinförande av majoritetsvalen skulle nödga dessa partier till samverkan av det ena eller andra slaget, och därmed neutraliserades socialdemokraternas eventuella initialframgångar. Skulle det finnas en borgerlig majoritet i landet, kan det ju inte tänkas att denna i längden och utan organisatoriska motåtgärder skulle se makten i folkrepresentationen glida sig ur händerna.

Mest förbryllande är att förstakammarfrågan hasteligen aktualiserats. Det har skett dels i de unga socialdemokraternas ovan nämnda omnibusmotion, dels i motioner från folkpartiet, som undertecknats bl. a. av hrr Ohlin och Bergvall men som inte ha karaktär av partimotioner; åtskilliga framskjutna folkpartisters namn lysa nämligen med sin frånvaro, och särskilt i första kammaren är anslutningen till det radikala kravet på kammarens avskaffande ganska klen av motionerna att döma. Medan de motionerande folkpartisterna ej bekajas av någon tvekan eller ängslan utan bestämt ta ställning till förmån för enkammarssystem, äro de unga socialdemokraterna även i denna del mera fram och tillbaka samt ifrågasätta bland annat att blott nedskriva första kammarens grundlagsenliga likställdhet med andra kammarens i behörighet och kompetens. Här kan ej den vittomfattande frågan om det svenska tvåkammarssystemet tas upp till debatt. Det kan emellertid tryggt sägas att den utformning, som folkpartiet givit sitt enkammarssystem, saknar de garantier mot förhastade beslut, den säkerhet mot tillfälliga vindkast vid andrakammarvalen och

de möjligheter till kvalitetsval, som den nuvarande första kammaren med dess successiva förnyelse och indirekta val ger. Även om meningarna inom det socialdemokratiska partiet tydligen äro delade i frågan, skulle det högeligen förvåna om en riksdagsmajoritet skulle kunna hoptrumfas, vilken vore beredd att skriva till Kungl. Maj:t med begäran om en utredning angående första kammarens avskaffande. Under alla förhållanden kan inte något folkkrav sägas stå bakom en dylik författningsreform. Snarare skulle nog människorna ute i landet undra, vad som har hänt eftersom förstakammarproblemet aktualiserats just nu i denna radikala riktning.

En annan fråga är, om första kammaren i dagens läge i allo fyller så att säga måtten för ett demokratiskt överhus. Det kan inte förnekas, att kammaren numera tilldrar sig ett minskat intresse. Sannolikt hänger detta främst samman med att alla partiledarna just nu sitta i medkammaren och att allmänheten vänjts vid att blott fästa avseende vid dessas mer eller mindre dramatiska framträdanden. Samtidigt är det dock troligt att elektorskorporationerna på sistone varit alltför ivriga att till varje pris rekrytera första kammaren med lokala storheter och därigenom givit denna en mindre fackmannabetonad prägel än tidigare. Professor Herlitz har också i en motion satt fingret på denna ömma punkt och utvecklats ett förslag om utvidgning av elektorskorporationerna — en tanke som ej är ny men som aldrig varit populär. Man har också frågat sig, om den samtidiga behandlingen av ärendena i kamrarna är den lämpligaste; även en reformering av föredragningsättet har tidigare dryftats, senast i samband med diskussionen om riksdagens arbetsformer 1947/48, men inte heller denna tanke rönt då någon genklang. Det är möjligt att riksdagen i år samlar sig kring begäran om en utredning om dessa och andra små reformer, utan att ifrågasätta första kammarens avskaffande. Om så kommer att ske, skulle detta betyda att första kammaren själv inte negligerar de tecken som ange att opinionen ej är fullt tillfredsställd med den indirekta rekryteringen. Den viktigaste förstakammarreformen just nu är väl också inte att ändra författningen utan först och främst att inskräpa landstingens och de senatsväljande stadsfullmäktigekorporationernas ansvar för att första kammaren göres kapabel till de kvalitativa insatser, som kammarens traditioner inte minst från mellankrigsåren uppvisa och anvisa.